

PROBLEMI REDIGIRANJA RJEČNIKA
DOMAĆEGA SREDNJOVJEKOVNOG
LATINITETA

Tradicija latinskog jezika u Jugoslaviji, a posebno u Hrvatskoj, veoma je stara i dugotrajna. Tu tvrdnju najbolje potvrđuje činjenica da je u Hrvatskom saboru u Zagrebu latinski bio službeni jezik sve do 1847. Kako se latinski jezik kod nas mnogo upotrebljavao u javnom životu, shvatljivo je da je i fundus srednjovjekovnih latinskih isprava nastalih na našem teritoriju veoma bogat i raznolik. Znatan dio te vrijedne građe već je objavljen, ali je ipak još mnogo toga ostalo u rukopisu. Najopsežniju zbirku tih srednjovjekovnih latinskih isprava izdao je T. Smičiklas pod nazivom *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. II—XV, Zagreb 1904—1934, koja obuhvaća isprave od godine 1102. do 1378. U pripremi su knjige XVI—XVIII s ispravama do godine 1400. Knjiga I s ispravama godinā 743—1100. (sakupili i obradili Jakov Stipišić i Miljen Šamšalović, uredio Marko Kostrenčić) objavljena je 1967.

Već davno osjećala se kod nas potreba za rječnikom domaćega srednjovjekovnog latiniteta koji bi bogato blago naših srednjovjekovnih isprava učinio dostupnim što većem broju stranih i domaćih medijevalista. Zato su već 1930. predstavnici triju jugoslavenskih akademija, u sporazumu s Međunarodnom unijom akademija u Bruxellesu, odlučili pristupiti izradi nacionalnog rječnika srednjovjekovnog latiniteta. Odbor koji je upravljao tim radom zaključio je 1938. da sakupljeni, doduše nepotpun, materijal slova A, B, C i dijela slova D, koji je obuhvaćao samo riječi iz nekih izabраниh izvora, objavi u posebnoj knjizi kao specimen za sjednicu Međunarodne unije akademija. Taj je materijal dobio na obradu M. Kostrenčić, koji ga je redigirao dodavši etimone i mjestimice povijesni tumač. Tako je taj specimen Rječnika srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije objavljen u Zagrebu 1939.

Na žalost, taj dobro započeti posao prekinuo je drugi svjetski rat, a nakon njegova završetka nije bilo moguće nastaviti rad jer se sva dotada sakupljena građa izgubila. Na poticaj Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu formiran je 1959. Međuakademijski odbor Jugoslavenske, Srpske i Slovenske akademije za izradu Rječnika srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije (*Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*). Pripremni i organizacioni zadaci povjereni su inicijatoru čitavog pothvata, Jugoslavenskoj akademiji, koja ih izvršava preko svojega Historijskog instituta. Nakon završenih pripremnih radova posao na samom Rječniku započeo je 1962. ekscerpiranjem srednjovjekovnih latinskih izvora (oko 50.000 stranica). Uz ostalo utvrđena su ova tri načela:

1) Rječnik će obuhvaćati vrijeme do 1500, a izuzetno do 1526. (mohačka bitka).

2) Uzet će se u obzir samo tiskana djela.

3) Da bi se Rječnikom mogli služiti i oni koji ne poznaju naš jezik, značenje će se navoditi ne samo u hrvatskom ili srpskom, nego, i to na prvome mjestu, i na latinskom jeziku.

Želeći da već u prvoj fazi svoga rada zatraži od najkompetentnijih stručnjaka mišljenje o dotada izvršenom poslu, Međuakademijski odbor za izradu Rječnika srednjovjekovnog latiniteta Jugoslavije održao je od 20. do 24. lipnja 1963. u Zagrebu i Dubrovniku simpozij stručnjaka srednjovjekovnog latiniteta. Pozivu su se odazvali: prof. dr Franz Blatt iz Danske, prof. dr Otto Prinz iz Savezne Republike Njemačke, prof. dr Johannes Schneider iz Njemačke Demokratske Republike, prof. dr Ladislav Varcl iz Čehoslovačke, prof. dr. János Horváth iz Mađarske, prof. dr Giorgio Centetti i prof. dr Pasquale Smiraglia, obojica iz Italije. Kao materijal sudionici simpozija dobili su rukopis s oko 10.000 prethodno obrađenih riječi sa značenjem, ali bez citata iz kojih su riječi uzete. Kako su se na tom simpoziju raspravila brojna pitanja o problemima rječnika, taj susret s priznatim međunarodnim stručnjacima srednjovjekovnog latiniteta bio je za redakciju Rječnika veoma koristan i plodonosan, iako su u nekim pitanjima mišljenja ostala podijeljena.

Ekscerpiranje riječi iz izabranih naših srednjovjekovnih tiskanih izvora završeno je 1968. Konačna redakcija slova A—K, koju su izvršili M. Kostrenčić, V. Gortan i Z. Herkov, privedena je kraju 1972, a 1973. tiskan je I svezak (str. XXI + 633), koji je prethodno bio objavljen u tri sveščića. Do kraja 1975. završit će se redakcija preostalog dijela Rječnika, pa će 1976. biti tiskan drugi svezak sa slovima L—Z, otprilike istog opsega kao prvi.

Kad je započeo rad na Rječniku, smatralo se da će ekscerpiranje biti završeno u pet godina, ali se u toku rada pokazalo da i za ekscerpiranje i za konačnu redakciju treba ipak više vremena.

Kod izbora građe nastojalo se da ona bude što raznovrsnija. Zato su uz *Codex diplomaticus* u prvom redu uzeti u obzir statuti gradova, notarski spisi i urbari.

Prvi problem koji se javio već pri utvrđivanju osnovnih načela rada na Rječniku bilo je kronološko određivanje riječi, naime utvrđivanje kada se pojedina riječ u našim srednjovjekovnim izvorima javlja prvi, a kada posljednji put. O tome je bilo govora i na spomenutom simpoziju, pa su neki zagovarali to načelo. Mi to nismo prihvatili iz slijedećih razloga: Da smo to usvojili, trebalo bi istu riječ ekscerpirati gdje god se pojavi, što bi uvelike bilo povećalo opseg rada na Rječniku. Nadalje, da smo tako i postupali, ne bismo bili sigurni da smo zabilježili doista najstariju potvrdu u našim srednjovjekovnim latinskim izvorima, jer mnogi od njih još uvijek leže neobjavljeni na policama naših arhiva. Isto tako teško bi bilo ustanoviti kada se pojedina riječ javlja najkasnije, jer naš srednjovjekovni latinitet prelazi u novovjekovni, koji traje sve do polovice 19. stoljeća.

Mimogred spominjem da u Zagrebu djeluje i Međuakademijski odbor za rječnik novovjekovnog latinитета Jugoslavije (*Lexicon latinitatis recentioris aetatis Jugoslaviae*) od 16. do 19. stoljeća. Pri njegovoj izradi osim tiskanih djela bit će ekscerpiran i dio neobjavljene arhivske građe. Za obradu pojedinih riječi prihvaćena su ista načela kao i za Rječnik srednjovjekovnog latinитета Jugoslavije. Kako na njegovoj izradi djeluje uglavnom ista ekipa koja dovršava Rječnik srednjovjekovnog latinитета, intenzivnije će se moći pristupiti tom poslu istom onda kad ovaj prvi po vremenu rječnik bude u cijelosti tiskan.

Drugi je problem bio kako da se u toku ekscerpiranja izbjegne da se ista riječ obrađuje više puta nego je potrebno. Taj je problem uspješno riješen redovitim objavljivanjem šapirografiranih Saopćenja centralne redakcije (*Communicationes redactionis centralis*), kojih je ukupno izdano 12 svezaka. U njima su se bilježile sve dotada ekscerpirane i prihvaćene riječi sa značenjem, ali bez citata, da bi se uštedjelo na prostoru. Saopćenja su bila upućivana članovima Međuakademijskog odbora za Rječnik i svim suradnicima i ekscerptorima. Riječ objavljena u jednom od svezaka Saopćenja smjela se ponovo obraditi samo ako se javljala u drukčijoj grafiji ili s razlikom u značenju.

Ovdje je, mislim, mjesto da se osvrnem na prvobitnu i glavnu svrhu izdavanja Rječnika srednjovjekovnog latinитета Jugoslavije. Iako je rad na tom rječniku započet kao karika u lancu opsežne djelatnosti Međunarodne unije akademija, ipak je 1959, kad je donijeta odluka da se obnovi posao koji je prekinuo drugi svjetski rat, Međuakademijski odbor za taj rječnik imao pred očima prvenstveno potrebe naših medijevalista, osobito mladih, koji će u svojem znanstvenom radu biti upućivani na domaće srednjovjekovne latin-

ske izvore. Odlučili smo izdati Rječnik na oko 1200—1400 stranica velikog formata, koji će mladom medijevalistu pomoći da s uspjehom konzultira domaće srednjovjekovne latinske izvore bez drugih pomagala. Zbog toga smo obradili i riječi što se nalaze u Glossariumu du Cangea i Bartala, koji su kod nas najviše bili u upotrebi.

Da bismo naše mlade ljude koji se budu služili Rječnikom oslobodili konzultiranja stranih rječnika latinskog jezika, bili smo prinuđeni napraviti koncesiju praktičnoj potrebi na račun kompozicije našeg Rječnika. Naš najopsežniji latinski rječnik, koji nosi naslov »Latinsko-hrvatski rječnik za škole«, priredio je M. Divković prema poznatom Heinichenovu *Lateinisch-deutsches Schulwörterbuch* (6. izdanje 1897) i u 2. izdanju objavio u Zagrebu 1900. Iako je taj rječnik dosta opsežan (str. VII + 1161), ipak je to prvenstveno rječnik za potrebe srednje škole, pa u njemu nisu obrađene sve riječi tzv. klasičnog latinитета. No kako smo željeli da Divkovićev Latinsko-hrvatski rječnik i naš Rječnik zajedno budu dovoljna pomagala onome koji bude proučavao srednjovjekovne izvore Jugoslavije napisane latinskim jezikom, uvrstili smo u Rječnik uz srednjovjekovne latinske riječi i one riječi iz klasičnog latinитета koje ne obrađuje Divkovićev Rječnik. Na tu smo okolnost kao izuzetnu upozorili u predgovoru Rječnika. To je doduše neki »Schönheitsfehler«, jer ne odgovara potpuno naslovu Rječnika, ali su praktični razlozi bili u tome odlučujući.

Nov su problem predstavljale nelatinske riječi koje se dosta često javljaju u srednjovjekovnim latinskim ispravama nastalima na teritoriju Jugoslavije, jer je naš latinitet pod određenim utjecajem hrvatskog, talijanskog, i to pretežno mletačkog dijalekta, mađarskog, njemačkog i turskog jezika. Nakon duga raspravljanja naš je Međuakademijски odbor zaključio da se ekscerpiraju, obrade i poprate citatima sve nelatinske riječi koje se javljaju u našim latinskim srednjovjekovnim izvorima, bez obzira da li su latinizirane ili nisu, naime da li primaju latinske završetke ili zadržavaju oblik koji imaju u svojem jeziku. Da u naš Rječnik nužno pripadaju riječi iz drugih jezika koje su latinizirane, samo se po sebi razumije. Drugo je pitanje da li je u tom rječniku mjesto i nelatiniziranim stranim riječima. O tome treba kazati nešto više.

Nerijetko su nelatinizirane riječi iz drugih jezika samo paralelni prijevod latinske riječi u tekstu. Navodim nekoliko primjera

Codex VI 191/13, a. 1277: ... *uenit ad fossatum arc uulgarter dictum*. Tu *arc* (= jarak) nije drugo nego prijevod latinske riječi *fossatum*.

Schumi Fr., *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain* I/2 138/21, a. 1250: ... *ipsi cedent in parte jus habitationis, quod burchwart vulgariter appellatur*. U tom je citatu riječ *burchwart* (= Burgwart) točan prijevod latinskog izraza *ius habitations (in castro)* = pravo na stan (u tvrđavi).

Isti je slučaj i s mađarskom riječi *bickfa* (= *bückfa*) u citatu Codex IV 20/1, a. 1243: ... *ad arborem fagi, que vulgo dicitur bickfa*. Tom se mađarskom riječi samo prevodi latinska riječ *fagus* = bukva.

Katkada strana nelatinizirana riječ stoji u tekstu kao nuždan sastavni dio, a ne kao prijevod latinske riječi, npr. Schumi Fr., *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain I/2 270/26*, a. 1265: ... *in festis dictis chirchtag que certis temporibus celebrantur*. U tom kontekstu *chirchtag* (= *Kirchtag*) nije prijevod riječi *festum*, nego znači: *festum patroni ecclesiae* = crkveni god.

U Rječnik smo uvrstili riječi drugih jezika na koje smo naišli ekscerpirajući domaće latinske srednjovjekovne izvore samo zato da oni koji se budu služili tim rječnikom ne moraju konzultirati druge, nelatinske rječnike. Uostalom, mislim da ne bismo bili pogriješili da smo izostavili iz obrade riječi drugih jezika ako nisu bar po svojem završetku latinizirane.

Kod određenog broja riječi ni ekscerptori, ni Međuakademijski odbor za Rječnik, ni njegova redakcija nisu mogli utvrditi njihovo pravo značenje. Tu razlikujemo *vocabula dubiae significationis*, tj. riječi u kojih značenje nismo posve sigurni, i *vocabula ignotae significationis*, kojih nam je značenje sasvim nepoznato. Kod prvih dodajemo upitnik uz značenje na latinskom i hrvatskom jeziku, a kod drugih nismo naveli nikakvo značenje, nego samo upitnik. Evo dva primjera za riječ *dubiae significationis*: Codex XI 465/20, a. 1348: *Item volo, quod in argentario meo fiant tres calices similis ponderis et quod ipsos (!) dentur in tribus ecclesiis ... et dictum argentorium commissariis meis nunciabo*. Riječ *argentorium* u tom citatu protumačili smo: *officina argentaria*, srebrnarnica, radionica srebrnara, ali kako nismo bili potpuno sigurni da je to pravo značenje, dodali smo upitnik. Katkada smo kolebanje označili riječju *fortasse*, npr. u citatu *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae IX 244/24*, a. 1433: ... *quedam domus ... eidem Petro ... literatorie et cadunatim perpetuata (est) jure perhennali possidenda ...* neobičan oblik *cadunatim* protumačili smo riječima: *fortasse mendose pro coadunatim : in conventu, in congregatione*, u skupštini, na zboru.

U citatu *Statutum Spalati 198/24*, a. 1312: ... *teneatur potestas ... annuatim murare decem passus muri ad caritonem uersus Sarandam* nismo pronašli značenje za riječ *carito* (-onis), m., pa smo mjesto značenja stavili upitnik. Ponekad se kod pojedinih riječi *ignotae significationis* ne može utvrditi kakav im je osnovni oblik. U tom slučaju u lemi smo jednostavno uzeli oblik kakav se javlja u latinskom tekstu, npr. Ljubić, *Listine IV 479/24*, a. 1403: ... *quam primum tenera adolevit etas et huma, ita ut fit, pectus subierunt cure* ima oblik *huma*, koji smo bez promjene i bez ikakvih dodataka unijeli u lemu.

I određivanje roda imenica predstavlja katkada problem. Najčešći je slučaj kod imenica o- deklinacije, gdje je teško utvrditi radi li se o imenici muškoga ili srednjega roda. Tako u citatu Statutum Polae 274/5, a. 1431: *Set si dampnator animalium sciri non poterit, solvatur dictum damnum per vicinos dictos ville seu caseri habitati* riječ *caseri* jest genitiv singulara imenice koja u nominativu glasi *caserus* ili *caserum*, a značenje joj je pagus, zaselak. Tu smo u lemi napisali *caserus, m.?* *caserum, n.?* Umjesto upitnika katkada smo između dva oblika umetali *seu*.

Najteži je problem pri redigiranju našeg rječnika predstavljala činjenica da neki naši srednjovjekovni tekstovi nisu dobro izdani. Na žalost, u njima ima podosta pogrešno pročitanih riječi. Katkada je pogrešku lako uočiti i ispraviti, ali katkada to traži mnogo posla i truda. Nakon duga vijećanja odlučili smo da takve pogreške u latinskom tekstu ispravimo i da u lemi dodamo *per errorem pro*. Tu je teško ustanoviti da li se radi o greški prepisivača ili izdavača. Do ispravljanja takvih grešaka dolazili smo na više načina. Jedan je od njih uspoređivanje takvih nejasnih mjesta s prethodnim ili slijedećim tekstom. Navest ću nekoliko primjera.

U citatu Ljubić Listine III 294/17, a. 1355: ... *baliste duo a c u e n o cum veretonibus* ... za riječ *acueno* nameće se rješenje da to nije nikakva nova, nego pogrešno napisana riječ. Potvrdu za tu supoziciju pruža nam taj isti izvor, i to četiri stranice dalje, naime na str. 298, gdje čitamo ovaj tekst: *item baliste a t u r n o cum veretonibus*. Iz toga se jasno vidi da riječ *acueno* nije drugo nego pogrešno pročitani izraz *a turno*. Zbog toga smo u lemi napisali: *acueno — per errorem pro: a turno*.

Ni riječ *arciarum* na jednom mjestu Šibenskog statuta nema pravog značenja, pa je najbliže rješenje da se radi o krivo pročitanoj riječi. I doista, tekst koji slijedi pruža očevitno rješenje. Citat iz Statutum Sibenici 33 v/5, saec. XV glasi: *Quod per alios iudices aliarum a r c i a r u m testes examinentur. Si quis, seu aliqui testes producantur coram iudicibus aliarum curiarum, a curia domini comitis mandamus dictos testes examinari*. Drugi dio tog citata nedvojbeno pokazuje da se tu u obje rečenice govori o sucima drugih sudova (*aliarum curiarum*), pa je sigurno da je oblik *arciarum* per errorem ušao u tekst umjesto *curiarum*.

Riječ *feudatum* u Codex V 25/24, a. 1262: ... *huiusmodi dimissum vel restitutum f e u d a t u m nichil ad liberationem eorum prosit* nema prava značenja. Nije jasno što bi imao značiti izraz *restitutum feudatum*. Rješenje pruža tekst u Codex V 221/5, a. 1262, izdan iste godine, koji glasi: ... *huiusmodi dimissum uel restitutum seu datum nichil ad liberationem eorum prosit*. U tom identičnom tekstu umjesto pogrešne riječi *feudatum* čitamo *seu datum*. To nas ovlašćuje da i u prvom citatu *feudatum* protumačimo riječima *per er-*

rorem pro: seu datum. Kako je u nekim srednjovjekovnim pismima početno s slično početnom f, shvatljivo nam je kako je došlo do takve greške.

U citatu Codex XIV 191/6, a. 1369: ... *damus domino Cose et omnibus habentibus terram in hoc confine in pastulo et gugnio* ... sumnjiva je riječ *gugnio*. Nigdje se inače ne javlja, a teško joj je utvrditi etimološku vezu. I tu nam rješenje pruža tekst koji slijedi 4, 10 i 15 redaka niže. Tu nalazimo slijedeće izraze: XIV 191/10: ... *habent partem in paschulo et in gaio* ...; 191/16: ... *damus in pasculo et in gaio* ...; ... 191/21: ... *in his confinibus in pasculo et in gaio*. Kako sad navedeni tekstovi slijede samo nekoliko redaka niže od citata s riječju *gugnus*, očividno je da se radi o identičnim izrazima, ali je u prvom primjeru *gaio* pogrešno zamijenjeno riječju *gugnio* koja nikako ne odgovara kontekstu. Tu smo očitu grešku ispravili ovako: *gugnus, m. — per errorem pro: »gaius« — silva, lucus: šuma, gaj*.

No ne javljaju se uvijek slični tekstovi prema kojima se pogrešno tiskane riječi mogu sa sigurnošću ispraviti, već se treba domišljati na razne načine. Pri tome je, naravno, uvijek najvažniji kontekst. Isp. Arhivski vjesnik, Androić I 373/16, a. 1393: ... *ne ydem in ignominiosam iusticitatis labantur condicionem* ... Tu je veoma sumnjiva riječ *iusticitatis* i po obliku a još više po značenju. Kad bi, naime, ta riječ bila točna lekcija, etimološki bila bi povezana sa *ius, iustus, iustitia*, a kako bi se onda moglo kazati *ignominiosam iusticitatis condicionem* kad je pravednost nešto dobro i plemenito? Kontekst pokazuje da se tu radi o nečem negativnom, a to u ovom slučaju nije drugo nego *rusticitas*. Zato u lemi navodimo: *iusticitatis — per errorem pro: rusticitatis*.

Kako kod nekalgirafskog pisanja u nekim srednjovjekovnim latinskim ispravama slova *c* i *t* dosta naliče jedno drugom, nevješt prepisivač može ih lako zamijeniti. Isp. Codex XIV 444/17, a. 1372: ... *in sede iudiciaria nobis pro tribunali consedentibus et causas et processus quorumlibet causidicorum in statera equitatis equalante demecientibus nobilis domina ... proposuisset*. U toj rečenici *equalante* nema nikakva smisla ni značenja. Po značenju riječi *statera* i *demecientibus* vidi se da je *equalante* pogrešno napisano umjesto *equa* (= *aequa*) *lance* sa značenjem: pravednom vagom. Zato imamo ovakvu lemu: *equalante — per errorem pro: equa (aequa) lance*.

Isto tako kod prepisivanja slabo čitljivog rukopisa lako se mogu zamijeniti slova *n* i *u*, npr. Codex III 65/27, a. 1367: ... *in quo clipeo erat sculpta una anca sive anser*. Iz samog teksta proizlazi da je *anca* isto što i *anser*. Međutim, što znači *anca* i s čime se etimološki povezuje? Smatramo da je *anca* krivo pročitana riječ *auca* (ital. *oca* = guska). Kao što je poznato, *auca* ← **avica* deminutiv je od *avis*.

Ista se zamjena slova nalazi i u riječi *apponillia*, koju nalazimo u Monumenta Ragusina I 156/33, a. 1344: ... *quod de dampnis usque diem XII factis hominibus et fiendis et fidelibus de extra fiant pacta et conventiones, ut in quadam apponillia sigillo Dabisci sclauonesca continetur*. Iz konteksta se razabire da se tu radi o nekoj ispravi potvrđenoj pečatom, pa *apponillia* ne može biti drugo nego *apouillia*, neobična grafija imenice *apovelia* sa značenjem: *charta, scriptura*, isprava, povelja.

I slovo *i*, ako mu točka nije jasno napisana, katkada se krivo shvati kao dio slova *m*, npr. Ljubić, Listine I 409/27, a. 1333: ... *quod sumus contenti quod faciant tam in mittendo ambaxatam vel exema dicto regi* ... Tu ne treba stvariti novu riječ *exenum*, jer je *exema* krivo pročitana riječ *exenia*, a to je plural od *exenium* = *donum*, dar. Sličan je slučaj i s riječju *cedulma* u citatu Ljubić, Listine IX 61/16, a. 1433: ... *et dixit quod habet duas cedulmas manu ipsius*. Umjesto da se registrira nova riječ *cedulma*, bolje je uzeti da je to krivo pročitana riječ *cedulinas*. To je akuzativ plurala imenice *cedulina*, deminutiv od *cedula*, u značenju: *parva scheda* = *ceduljica*, koja se javlja npr. u Statutum Sibenici 148v/12, saec. XV: ... *officiales ponderum eligi solent per cedulinas*. Dešava se i obrnuto da se *m* krivo pročita i prepíše kao *in*, npr. Statutum Iaderae 13v/13, a. 1305: ... *ne quisquam dispendium paciatur, unde videtur praemium ineruisse* ... Nema sumnje da u toj rečenici *ineruisse* stoji per errorem umjesto *meruisse*, jer to nužno zahtijeva smisao: da ne bi tko pretrpio štetu ondje gdje je očito zaslužio nagradu.

Kako je poznato, u srednjovjekovnim se latinskim tekstovima nazali *m* i *n* katkada ne ispisuju, nego se označuju crtom poviše vokala, npr. *iperator* = *imperator*, *mēte* = *mente*. Međutim, dešava se da ta crtica izbljedi ili inače postane slabo zamjetljiva, pa kod prepisivanja dolazi do izostavljanja nazala. Tako se to zacijelo dogodilo u citatu Monumenta Ragusina II 32/21, a. 1348. ... *quod possit incaipare salem in Ragusio et ipsum exportare* ... Tu riječ *incaipare* ne pruža nikakav smisao, ali ako se prihvati pretpostavka da je poviše srednjeg *i* u predlošku bila crtica koja je ostala nezapažena, dobivamo riječ *incanipare* koja znači *in canipam seu cellam inferre, in cellario servare*, »pohraniti u spremištu« i potpuno odgovara kontekstu.

Izraz *mendose* upotrebljavali smo onda kad smo smatrali mogućim da greška ili nezgrapan oblik potječu od samog autora originala. U Statutum Polae 376/24, a. 1488: *Et de cetero nulla affectatio bonorum fieri possit ad maius precium* ... nalazi se riječ *affectatio*, koju u lemi ispravljamo ovako: *affectatio*, f. — *mendose pro: affectatio, locatio conductio*, najam, zakup. Nadalje, u Codex-u XII 480/23, a. 1358: ... *specialiter autem cordi gerimus eos extollere privilegio benevolencie oblik extollere* navodimo uz napomenu *mendose pro: extollere*.

Katkada, doduše rijetko, dešava se da u latinskom tekstu nije razriješena kratica, npr. Monumenta Ragusina II 33/37, a. 1348: ... *quod dictus Jacobus habere debeat de dampno aialium suorum quod recepit yperperos L.* Tu smo oblik *aialium*, naravno, razriješili u *animalium*.

Mislim da je iz izloženoga očividno kako je redigiranje Rječnika domaćega srednjovjekovnog latiniteta, koji u prvom redu ima poslužiti upotrebi u vlastitoj zemlji, spojeno s dosta poteškoća, ali se one mogu prebroditi makar katkada i kompromisom.

VELJKO GORTAN

SCHWIERIGKEITEN DES REDIGIERENS
EINES WÖRTERBUCHS DES EINHEIMISCHEN
MITTELLATEINS

Die lateinische Sprache hat in Jugoslawien eine alte und langdauernde Tradition. Das gilt besonders für Kroatien, wo bis zum Jahre 1847 die lateinische Sprache Amtssprache war. Hier ist der Bestand mittellateinischer Urkunden besonders reich und mannigfaltig. Ein großer Teil dieser Materialien ist schon veröffentlicht, während Vieles davon noch in Archiven und Sammlungen der Bearbeitung und Veröffentlichung harret.

Es ist daher natürlich, daß man getrachtet hat diesen Schatz unseres Mittellateins einheimischen und ausländischen Wissenschaftlern zugänglich zu machen. Die ersten Versuche ein Wörterbuch unseres Mittellateins auszuarbeiten reicht bis in das Jahr 1930 zurück. Im Einvernehmen mit der Internationalen Union der Akademien in Bruxelles hatten damals Wissenschaftler der drei Akademien Jugoslawiens diese Arbeit aufgenommen und im Jahre 1938 einen Teil der gesammelten Materialien als Probedruck veröffentlicht, und zwar unter der Redaktion Marko Kostrenčić. Und eben derselbe hat im Jahre 1959 eine Wiederaufnahme der Arbeit am mittellateinischen Wörterbuch nicht nur beantragt, sondern auch organisiert. Seinem Plan gemäß wurde ein Ausschuß der erwähnten Akademien gebildet mit der Aufgabe so schnell wie möglich mit der Arbeit zu beginnen und sie so zu gestalten, daß sie in kürzester Zeit beendet werden kann. Dabei mußte man vom Anfang beginnen, da die vor dem Krieg gesammelten Materialien unterdessen in Verlust gegangen sind.

Mit der unmittelbaren Ausführung dieser Aufgabe wurde die Jugoslawische Akademie der Wissenschaften und Künste bzw. ihr Historisches Institut betraut. Im Rahmen des Ausschusses wurde auch eine Redaktion mit M. Kostrenčić an der Spitze und mit V.

Gortan und Z. Herkov als Mitgliedern gebildet. Es wurden auch Grundsätze der Gestaltung des Wörterbuchs und der Organisation der Gesamtarbeit festgelegt:

1. Das Wörterbuch soll auch denjenigen jüngeren Wissenschaftlern dienen, denen das klassische Latein nicht genügend geläufig ist. Demgemäß soll das Wörterbuch auch solche Worte enthalten, die nicht dem Mittellatein angehören, wenn sie in unserem größten Schulwörterbuch des klassischen Lateins (Divković, Latinsko-hrvatski rječnik za škole, Zagreb 1900) nicht zu finden sind.

2. Der Grundsatz, daß jedes Wort mit dem ältesten und neuesten Zitat dokumentiert werden soll, wurde abgelehnt und zwar aus folgenden Gründen:

a) Die Wörter für das Wörterbuch sollten nur aus veröffentlichten Quellen gesammelt werden. Diese Quellen sind aber nur ein Teil der grundsätzlich in Frage kommenden Materialien.

b) Vom Anfang des 16. Jahrhunderts geht das einheimische Mittellatein allmählich in das Neulatein über, so daß man zwischen ihnen keine Grenze festlegen kann. So besteht keine Möglichkeit weder das älteste noch das neueste Zitat herauszufinden.

3. Jedes Wort sollte nur mit einem Zitat dokumentiert werden. Jede abweichende Deutung und abweichende Schreibweise mußte mit neuen Belegstellen begleitet sein.

So wurde jedes bearbeitete und genügend dokumentierte Wort von weiterer Bearbeitung ausgeschlossen. Zu diesem Zweck wurden Mitteilungen der Redaktion (im ganzen 12 Hefte) herausgegeben, in denen alle genügend dokumentierten Wörter nebst lateinischer Deutung veröffentlicht und allen Mitarbeitern bekannt gemacht wurden.

Eine solche Organisation ermöglichte einen schnellen Fortschritt der Arbeit und so konnte dem im Jahre 1963 von dem Ausschuß der drei Akademien zusammengerufenen Internationalen Symposium eine Übersicht von cca 10.000 Worten vorgelegt werden. Im Jahre 1969 war die Arbeit des Exzerpierens der Wörter und deren vorläufigen Bearbeitung beendet und die Redaktion schritt zum entgeltigen Redigieren des Wörterbuches.

Bis Ende Juli 1973 wurden drei Lieferungen mit A bis K veröffentlicht und damit der erste Band beendet. Nun ist die vierte Lieferung in Druck begriffen und demnächst folgt auch die fünfte. Mit der sechsten Lieferung wird bis zum Ende 1976 der zweite Band und damit das ganze Wörterbuch beendet.

Es werden ausführlich die Schwierigkeiten der Bearbeitung dieses Wörterbuches besprochen. Besonders wird darauf hingewiesen, daß aus praktischen Gründen in das Wörterbuch auch nichtlateinische und sogar nichtlatinisierte Wörter aufgenommen sind.

Hier sind auch Berichtigungen falsch abgeschrieben Wörter und zwar nur wenn das zur richtigen Deutung solcher Wörter notwendig war. Obgleich solche Wörter nicht unserem Mittellatein angehören, dienen diese Berichtigungen zur Erfüllung der festgelegten Aufgabe des Wörterbuchs.

Mit der Beendigung des Mittellateinischen Wörterbuchs Jugoslawiens ist die Arbeit des erwähnten Ausschusses und der Redaktion nicht beendet. Sie wird in der Verfassung eines Neulateinischen Wörterbuchs fortgesetzt.

Auch diese Fortsetzung der Arbeit hat inzwischen schon begonnen.